

Зборник на трудови бр.16

**НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА
И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

ISSN 0351-1774

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

**БИТОЛА
2012**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ НА
Н.У. ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА
И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

Претседател на редакциски одбор:
Александар Литовски

Членови на редакциски одбор:
Лиљана Христова
Викторија Момева Алтипармаковска
Ристо Палигора
Зоран Алтипармаков

Технички секретар: Владо Ѓоревски

Превод на англиски: Силвана Петрова Насух
Лектор: Стево Гаџовски
Компјутерска подготовка: Јове Парговски
Печати: Гутенберг Битола

Со мислење на Министерството за култура на Република Македонија, списанието Зборник на трудови на Заводот за заштита на спомениците на културата и музеј Битола е ослободено од плаќање на данок на промет.

СОДРЖИНА:

Александар Миткоски ТРИ НОВИ ПРАИСТОРИСКИ ЛОКАЛИТЕТИ ОД ПРИЛЕПСКО.....	7
Душко Темелкоски, Александар Миткоски АНТИЧКО МАКЕДОНСКИ ЛОКАЛИТЕТИ ВО ПРИЛЕПСКИОТ РЕГИОН	19
Снешка Лакалиска УНИКАТНА ПОКЛОНИЧКА ИКОНА НА ПЛАТНО ВО СОБОРНИОТ ХРАМ “СВ.ДИМИТРИЈА”, БИТОЛА, ПРВА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК	39
Драган Георгиев БИТОЛЧАНИ ВО ВИОРОТ НА БАЛКАНСКАТА ВОЈНА - БИТОЛЧАНИ ВКЛУЧЕНИ ВО МАКЕДОНСКО- ОДРИНСКОТО ОПОЛЧЕНИЕ (1912-1913).....	51
Александар Литовски МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНООСЛОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕЊЕ ОД ВАРДАРСКИОТ ДЕЛ И МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНО ПРАШАЊЕ ВО ЕГЕЈСКИОТ ДЕЛ НА МАКЕДОНИЈА (АВГУСТ - СРЕДИНАТА НА ОКТОМВРИ 1944 ГОДИНА).....	63
Рубинчо Белчески МЕМОРИЈАЛЕН МУЗЕЈ „11 ОКТОМВРИ 1941“ – ПРИЛЕП.....	79
Никола Миновски ХЕРОИНИТЕ ОД СЕЛО ЛЕРА, БИТОЛСКО.....	91
Катерина Мирчевска, Љубица Јанчева ДЕТСКИОТ ДОМ „ЛАЗО ТРПОВСКИ“ ВО БИТОЛА: ЕДНА НОВА АДРЕСА НА ДЕЦАТА ЕВАКУИРАНИ ОД ГРЦИЈА.....	103
Македонка Митрова МИРЦИШТЕШКИТЕ РЕФОРМИ ОД 1903 ГОДИНА: ПОДГОТОВКА ЗА ПОДЕЛБА НА ОСМАНЛИСКА МАКЕДОНИЈА И СОЗДАВАЊЕ НА АЛБАНСКАТА ДРЖАВА	115
Роберто Тајковски ГЕРМАНСКИТЕ АКТИВНОСТИ ЗА ОРГАНИЗИРАЊЕ НА МЕСНАТА САМОЗАШТИТА НА МАКЕДОНЦИТЕ ВО ЕГЕЈСКИОТ ДЕЛ НА МАКЕДОНИЈА ВО 1944 ГОДИНА	127

Елизабета Павковиќ МУЗЕОЛОШКИ ОСВРТ НА НА ТЕМАТСКАТА ИЗЛОЖБА „СВИЛЕНА НИШКА“.....	141
Мери Стојанова ПРАЗНУВАЊЕ НА СЕЛСКАТА СЛАВА ВО ПРЕСПА -ТРАДИЦИЈА И ОРГАНИЗАЦИЈА ВО СОВРЕМЕНИ УСЛОВИ	151
Драгица Чекоровска НАРОДНАТА АРХИТЕКТУРА ВО ПОВАРДАРИЕТО.....	165
Зоран Алтипармаков, Надежда Ѓеоргиева УРБАНИОТ РАЗВОЈ НА ГРАДОТ БИТОЛА ВО КОНТЕКСТ СО ИСТОРИСКО УРБАНИОТ РАЗВОЈ НА СТАРАТА БИТОЛСКА ЧАРШИЈА.....	169
Славица Крстиќ ДВОЈНА ЦРКВА ВО СУВ ОРАХ, КУМАНОВСКО, (СВ. ЃОРЃИ И СВ. НИКОЛА).....	195
Ефросинија Паревска ТРАДИЦИОНАЛНАТА АРХИТЕКТУРА ВО СЕЛО МОКРЕНИ, ЛЕРИНСКО, Р. ГРЦИЈА – СЛИЧНОСТИ ВО ТРАДИЦИОНАЛНАТА АРХИТЕКТУРА ВО ПЕЛАГОНИСКИОТ РЕГИОН, РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	215
Ѓорѓи Димовски - Цолев БАЛКАНСКИТЕ И ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА ВО МАКЕДОНИЈА И ФИЛАТЕЛИЈАТА.....	219
Лидија Достовска СОСТОЈБАТА НА ДВИЖНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО ВО НУ ЗАВОД И МУЗЕЈ – БИТОЛА.....	235
Владо Ѓорески ОСВРТИ: БАЛКАНСКИ ПАРАЛЕЛИ - ДАДО ЃУРИЌ, БАЛКАНСКИОТ ПРОРОК И МОНУМЕНТАЛНОСТА КАЈ ДУШАН ЦАМОЃА	243

Вовед

Почитувани читатели!

Почитувани колеги!

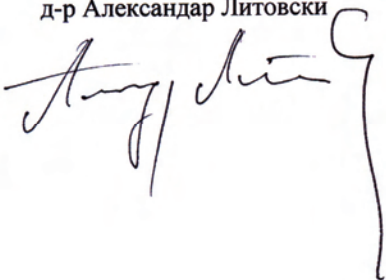
Сметајќи дека публикувањето на стручни и научни трудови од областите поврзани со заштитата и презентацијата на движното и недвижното културно наследство, односно од музеологијата, археологијата, историјата, историјата на уметноста, етнологијата, фолклористиката... и другите сродни дисциплини, е од исклучителна важност за запознавање на јавноста со достигнувањата во овој сегмент од културното и научното живеење, по неколкугодишна пауза, решивме да издадеме нов број од "Зборник на трудови" на Националната установа - Завод за заштита на спомениците на културата и музеј - Битола.

Ова списание има за цел да промовира изворни материјали или сознанија кои ќе бидат стручно и научно издржани и ќе придонесат за објективно согледување на одредени прашања и проблеми од научните области на кои се однесуваат. Настојваме во целост да ја испочитуваме традицијата на "Зборникот на трудови", што значи дека во овој шеснаесетти број ги задржуваме графичките и техничките перформанси кои списанието ги има од почетокот на неговото издавање во далечната 1979 година.

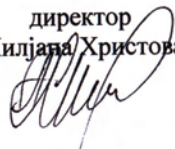
Со искрена надеж дека ќе бидеме во можност и во наредните години континуирано да продолжиме да го издаваме ова наше стручно списание, колегите од сродните стручни институции, но и оние од пошироката научна заедница во Република Македонија, ги повикуваме на активна соработка, а на читателите им изразуваме благодарност за вниманието кои ни го укажуваат!

Битола, 2012 година

Председател на Редакцискиот одбор
д-р Александар Литовски

директор
Лилјана Христова

Мери Стојанова*

ПРАЗНУВАЊЕ НА СЕЛСКАТА СЛАВА ВО ПРЕСПА -ТРАДИЦИЈА И ОРГАНИЗАЦИЈА ВО СОВРЕМЕНИ УСЛОВИ-**

Апстракт. Селската слава и нејзиното празнување претставуваат еден мошне сложен комплекс на обредна практика кој во себе интегрира значајни елементи од претхристијанскиот и христијанскиот период. Иако дел од овие елементи се својствени за поширокиот балкански културен ареал, сепак, празнувањето на селската слава во Преспа носи со себе свои локални специфични културни обележја. Трансформациите низ кои поминува селската слава, всушност, се одраз на современите промени низ кои минуваат локалните традиции, но во исто време тие се одраз и на тврдокорноста и вековното опстојување на поедини обредни елементи.

Клучни зборови: Селска слава, Преспа, обредна Практика, христијанство, ислам, курбан, иселенички среќби

Слава или служба е празник посветен на патронот-покровителот на куќата, селото, родот, црквата или професионалната дејност. Архаичната основа на празникот е во врска со почитувањето на предокот, за кој се верува дека ја чува куќата и родот/семејството¹. Во таа смисла, во Македонија постојат примери кога некој ќе купи имот, покрај својата семејна слава, да почне да ја слави и славата на претходниот сопственик на имотот. Слично постапува и домазетот кој, покрај својата слава, ја слави и славата на дедото - таткото на неговата

*М-р Мери Стојанова, НУ Завод и музеј Битола, ул. Климент Охридски бб, Никола Тесла 107, 7000 Битола, etno_m@yahoo.com

** Трудот е дел од магистерската теза со наслов „Можности за културна и економска афирмација на Преспа врз основа на етнолошки и фолклорни вредности“, одбранет во Скопје 2008 г.

¹ Словенска митологија. Енциклопедиски речник. Редактори: Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковиќ, Београд 2001, с.в. **СЛАВА, КРСНО ИМЕ**

² Чаусидис, Никос, “Митските слики на јужните Словени”, Мисла, Скопје 1994 год., стр. 24

жена, во чија куќа и на чиј имот живее со своето семејство. Во Преспа постојат сите карактеристични форми на слава, па така се слави селска слава (во сеќавање на родовската слава кога населбите ги формирале поедини родови), семејна слава, слава на црквата и слава на професионалната дејност. Во процесот на христијанизација заштитникот/предокот бил заменет со светец од редот на христијанските светци. На тој начин во селата каде што биле изградени селски цркви, светецот на црквата станувал и заштитник/патрон на селото. Во селата каде што не постоеле цркви, на денот на „заштитникот на селото“ се одело на одредено селско „свето место“ или на „крст“ и тука почнувала селската слава со принесување крвна жртва. Во празнувањето на христијански празници можат да се забележат редица елементи од култовите на претхристијанските божества. Народот направил “распределба на функциите” на старите божества врз оние на христијанските светци², така што народните верувања во моќта и особините на одредени христијански светци не се секогаш во корелација со нивната црковна хагиографија.

Оваа традиција не е својствена само за населението од селата во Преспа, туку тоа е традиција присутна во скоро сите села и градови во Македонија, па и пошироко, на Балканот.

Селската слава подразбира празнување на еден заеднички празник за сите куќи во селото. Исклучок од ова имаме кога населението е со мешан етнички состав, па празнува и различни слави, или кога еден дел од христијанските семејства слават една слава, а другиот дел слават друга слава. Таков е случајот со селата Лева Река, Златари, Петрино (сега раселено), Горно Дупени и др. Со тоа се потврдува родовската основа на селската слава. Има и такви села кои воопшто немаат селска слава или доколку ја имале одамна е забораена и „напуштена”.

Во врска со селската слава, треба да се истакне дека на територијата на одредени етнографски предели се појавува култ кон светците за кои се верува дека особено придонесуваат за благосостојбата на одредени стопански дејности, карактеристични за тој предел. На територијата на Преспа скоро и да нема село каде не постои црква изградена во чест на св. Никола, што е разбирливо со оглед на верувањата дека светецот е заштитник на полињата и

земјоделството. Пред денот на селската слава сите жители на селото свечено се подготвуваат. Во зависност од празникот се изведувале различни обреди и обредни дејствија, а на некои празници задолжително било и колењето на курбан³. Главната цел на сите обреди е да се смилостиват боговите и да донесат здравје, бериќет и плодност во секој дом. За секој празник се подготвувале различни јадења, посни или мрсни, а се месел и празничен „леб со маја“. Куките се чистеле а луѓето се „променуваале“ во нови и празнични облеку. Празничното расположение се чувствувало во целото село. Најчесто покрај обредните дејствија, кои се изведувале претходниот ден или пак на денот на празникот, без исклучоци, се посетувале и црквите изградени во чест на светителот. Панаѓурите, музиката и орото биле неоминлив дел од прославата на селската слава. Меѓусебното посетување како и посетувањето на населението од различни села бил составен дел на празничната традиција.

Голем е бројот на христијански светци кои своето место го нашле и во традицијата на локалното население, а чии верувања успешно биле и се уште се вклучени во секојдневието на населението. Во локалниот „преспански“ систем на верувања, посебни места заземаат Богородица, св. Никола, св. Ѓорѓи, св. Илија, св. Јован, св. Атанас и други. За жал, многу оскудни се податоците кои се однесуваат на празнувањето на славите и на обредната практика во Преспа, што негативно влијае врз откривањето па и зачувувањето на овој сегмент од духовната култура на локалното население.

Според теренските истражувања најзастапена селска слава во Преспа, е Св. Никола (Св. Никола Летен на 2-ри јуни или Св. Никола Зимски на 19-ти декември). Св. Никола, главно, ја наследил земјоделската функција на претхристијанското божество Волос или Велес, со што во народната религија станал заштитник на земјоделските работи и покровител на добитокот⁴. Постоењето и

³ Кауфман, Николај, „Песни на Ѓурѓовден“, Македонски фолклор, Година XXII, бр. 43, Скопје 1989 год., стр. 177; М-р. Петреска, Весна, „Пролетни обичаи, обреди и верувања во Куманово и Кумановско“, Фолклорот во Куманово и Кумановско, Центар за култура „Трајко Прокопиев“, Куманово 2000 год., стр.297; Сиракова, Илина, “Култът към Свети Георги в Русе”, Известия, Исторически Музей Русе, Том 5, Русе 1998 год., стр. 82 - 83

⁴ Зоговиќ, Соња, „Општеството и народната култура на Македонија во раниот среден век“, Институт за старословенска култура - Прилеп, Прилеп, 2002 год., стр. 192;

распространетоста на овој култ е и сосема разбирлив кога се знае дека една од најважните стопански дејности на населението во Преспа е земјоделството. Култот на св. Никола во себе има и една друга функција. Тој е заштитник на водите (морињата, езерата и реките) и воедно ги „чува клучевите од седум извори за да не се потопат луѓето“⁵. Ова повторно го поврзува св. Никола со претхристијанското божество Волос и со неговата хтонска природа⁶. Присуството на Преспанското Езеро, како и бројните водотеци кои ги има во Преспа претставувале добра основа за развој и одржување на стариот култ, но и негово „отелотворување“ во култот на христијанскиот светец св. Никола.

Ѓурѓовден или Св. Ѓорѓи, е втората по застапеност селска слава во Преспа која е длабоко вкоренета во локалната традиција како и во традициите на останатите словенски народи: Срби, Хрвати, Словенци, Бугари, Полјаци и многу др⁷. Ѓурѓовден го означува почетокот на летниот период од годината, почеток на најголемите сточарски и земјоделски активности и воедно го означува буѓето на вегетацијата. На овој ден се „главуваат“ момоци, овчари, говедари, се одбираат селските полјаци и водари. Затоа кај населението честопати се среќава и изреката „од Ѓурѓовден до Митровден“, кога и завршува стопанската година⁸.

Голем дел од обредите кои се изведуваат при празнувањето на овој ден имаат маѓиско - апотропска моќ. Тие штитат, даваат здравје, среќа и плодност и тоа не само кај луѓето, туку и кај животните.

Подготовките за празнувањето на овој ден започнуваат на 4-ти мај со месење на „леб со маја“. Единствен исклучок од ова правило има кога во куќата има мртовец, односно не се навршени 40 денови од

Вражиновски, Танас, „Речник на народната митологија на Македонците“, Институт за старословенска култура - Прилеп и Книгоиздателство Матица Македонска - Скопје, Прилеп - Скопје 2000 год., стр. 377

⁵ Вражиновски, Танас, „Речник на народната митологија на Македонците“, Институт за старословенска култура - Прилеп и Книгоиздателство Матица Македонска - Скопје, Прилеп - Скопје 2000 год., стр. 377

⁶ Вражиновски, Танас, „Народна митологија на Македонците“, Институт за старословенска култура - Прилеп, Скопје - Прилеп 1998 год., стр. 27

⁷ Фролец, Вацлав, „Свети Ѓорѓи во народната традиција на словенските народи“, Македонски фолклор, Година VI, бр. 12, Скопје 1973 год., стр. 87

⁸ Зоговиќ, Соња, „Општеството и народната култура на Македонија во раниот среден век“, Институт за старословенска култура - Прилеп, Прилеп, 2002 год., стр. 192

неговата смрт. Во тој случај, по навршувањето на 40 денови задолжително се меси леб со маја. Овој обичај е во тесна врска со култот на мртвите. Мајата секогаш се „попарвала“ во „поте“⁹, од најстариот женски член на семејството, односно од свекрвата или домаќинката. Процесот на подготовка на мајата и месењето на празничниот леб барало голема умешност и внимателност. Со цел лебот да биде убав и голем се изведувале ред маѓиски дејствија. Еден таков чин се изведувал кога во „потето“ се ставало малку ракија и од него се истурала во огнот за да „се сили мајата како што се сили огнот“.

На 5-ти мај се започнувало со подготовка на свечениот ручек. Се приготвувале бројни видови на „манци“, и тоа манца со компири и месо, грав со месо, спанаќ со месо, супа и сл. Покрај главното јадење, се меселе и благи јадења, а најчесто печивото „амајлија“ кое се приготвувало со големо количество на ореви или пак „ѓулој“, кои, откако ќе се приготвеле и испечел, се потурале со шербет.

За чеестење на гостите, кои доаѓале вечерта, секогаш се приготвувала и печена риба со запршка и матени јајца.

Еден ден пред Ѓурѓовден, се одвива и обредното берење на билки. Овие билки помеѓу населението биле познати како „ѓурѓеле“ или зеленило¹⁰. Берењето на билките го изведувале исклучиво женски лица (што е во тесна врска со женскиот принцип, со култот на плодноста). Се сметало дека билките имаат маѓична моќ. Тие можат да бидат лековити и да донесат здравје, може да се искористат во љубовни цели, како заштита од зли очи, но со нив се крми и „стоката“ (добитокот), за да биде здрава и плодна¹¹. На овој ден освен билките се берат и врбови гранки со кои се украсуваат куќите. Врбата и во овој случај симболизира здравје, брзо растење и напредок. Зелената боја на билките, бујната вегетација и нејзиното брзо растење треба да ги предизвика истите својства и кај луѓето: здравје, богатство и напредок. Така, во многу населени места од собраните зелени гранки или од друг

⁹ Мал керамички сад кој се користел единствено за таа намена

¹⁰ Сопствени теренски истражувања, 2006 год.

¹¹ Жежељ-Каличанин, Татјана, „Билјарски песни од западна Македонија (сврзани со празнувањето на Ѓурѓовден)“, Македонски фолклор, год. VI, бр. 12, Скопје 1973 год., стр. 135 -138

вид на растенија, луѓето дента на Ѓурѓовден, врзуваат околу половината за да не ги боли во текот на годината¹².

Многу важно е тоа дека празнувањето на овој празник и неговата обредна практика е заедничка и за христијанското и за муслиманското (Албанско)¹³ население. Ваквата состојба е резултат на тоа што „бекташите“ и други муслимани Албанци од Преспа, веруваат дека Хзар - божјиот пророк, е всушност, пандан на Св. Ѓорѓи, што влијаело врз прифаќањето на овој празник како заеднички¹⁴. Така целокупната обредна практика која ја изведува христијанското население во селата во Преспа е идентична со онаа на албанското население од с. Крани¹⁵. Освен обредното берење билки и украсувањето на куќите со врбови гранки, важен момент е и поставувањето на „лединка“¹⁶, на куќниот праг. Тука прагот ја има функцијата на премин помеѓу надворешното и внатрешното, односно профаното и светото¹⁷, па затоа во нашата традиција на куќниот праг му се придава огромна важност и со него се поврзани ред на забрани¹⁸. Откако ќе се стави оваа лединка на куќниот праг, се доведува добитокот кој треба да премине преку неа. Ваквиот чин се изведува со цел добитокот да има доволно млеко. Кај албанското население ставањето на „лединката“ или „плисите“ се прави со цел добитокот да биде здрав.

Вапцувањето на црвени јајца е уште еден сегмент на обредната практика поврзана со Ѓурѓовден. Тие се вапцуваат на 5-ти мај, односно ден пред Ѓурѓовден. Со овие црвени јајца следното утро, штом ќе се

¹² Гега, Леонтина, „Пролетните календарски празници кај Албанците од селото Крани, Преспа“, Македонски Фолклор, година XXII, бр.43, Скопје 1989 год., стр. 239 ; Беќарова, Олга, „ Ѓурѓовденските обичаи во рекарските села (Леринско)“, Македонски Фолклор, год. VI, бр. 12, Скопје 1973 год., стр. 238

¹³ Полоска, Агим, „Пагански елементи во албанските календарски песни од Преспа“, „Македонски Фолклор“ XXVII, бр.53, Институт за фолклор “Марко Цепенков”, Скопје 1999 год., стр. 165 - 170

¹⁴ Сопствени теренски истражувања

¹⁵ Гега, Леонтина, „Пролетните календарски празници кај Албанците од селото Крани, Преспа“, Македонски Фолклор, година XXII, бр.43, Скопје 1989 год., стр. 239 - 240

¹⁶ Парче земја со трева кое кај албанското население е познато под терминот „plisi“.

¹⁷ Шевалие Жан, Гербран Ален, „Речник на симболите“, Табернакул, 2005 год., стр. 812

¹⁸ Забрана за допирање или на друг начин сквернавење на прагот

разбуделе децата се „поминувале по лицето” и се изговарало „Црвено, бело, дебело”, што значело да бидат бели - црвени и дебели, односно здрави. При празнувањето на овој празник, како и за Велигден, јајцето ја има истата симболика на „почеток на сé”.

Утрото на 6-ти мај – на Ѓурѓовден, се продолжувало со обредната практика. Најзначаен чин бил обредното „закрлување”. На дрвјата се поставувале едноставни „крлешки”^{*} од јаже на кои едно по едно се лулале, „закрлувале”, сите девојчиња. Задолжително секој оној кој ќе се крлал на крлешката во џебот си носел црвено јајце. Обредното закрлување на девојките било придружено со песната:

Кон кај да ја потфрлиме,
од увдека преку река,
преку река во Ресен,
во Ресен кај Петрета (или друго машко име)
Ѓурѓеле мој¹⁹.

Овој обред се правел со цел да се посака и добие здравје. Поради тоа, на крлешките понекогаш седнувале и возрасни жени, со цел и тие да бидат здрави во годината која е пред нив.

Во ниту еден случај мажите не се закрлувале на ваквите крлешки.

Сите овие обредни дејствија, започнувајќи од берењето на билките па сé до обредното закрлување, биле придружени со песна. Во нив се зборувало за љубовта, здравјето, среќата и берикетот. За жал, денес се зачувани многу малку од некогашните песни.

Со лулањето не завршува прославувањето на овој празник. По посетата на црквата и палењето на свеќите, населението се собирало на заеднички ручек. Во селото Курбиново продуктите од кои се приготвувал заедничкиот ручек биле собирани од локалното население и тоа во зависност од нивните можности и желби. Во непосредна близина на црквата имало една мала кујна каде се подготвувало празничното јадење, а на ливадата под црквата се послужувал ручекот. На овој ручек не присуствувало само локалното население, туку и другите гости кои доаѓале „за денот” во Курбиново. На истата таа ливада се играло и се пеело, сé до завршувањето на празникот, во попладневните или вечерните часови. Покрај јадењето, кое се

¹⁹ Сопствени теренски истражувања, 2008

подготвувало задолжитено, се колел и курбан²⁰. Курбанот без исклучок јагне, кое некој го подарувал „за денот“ и од кое сите требало да пробаат. Понекогаш се случувало да се заколат и по неколку јагниња. Ѓурѓовденскиот курбан е присутен и во останатите делови на Македонија како и кај сите оние муслимани кои го прославуваат овој празник²¹. Иако во рамките на христијанската религија принесувањето на крвна жртва, во случајот јагне, е недозволива, сепак, се врши бидејќи се темели на силни народни верувања дека во спротивно селото ќе го снајде несреќа, болест, сиромаштија, итн. Исправена пред овие силни народни верувања, црквата преќутно го прифаќала обредот на принесување крвна жртва и настојувала да му даде црковно-христијански белег.

Според сеќавањата на постарите жители во селото Курбиново, односно според раскажувањата на нивните предци, една година Велигден „се паднал“ пред Ѓурѓовден. Бидејќи се постело тој ден верниците решиле да го прослават Ѓурѓовден следниот ден. Веднаш по завршувањето на ручекот без некоја причина, се урнала целата кујна. Луѓето го разбрале ова како знак дека никогаш повеќе не треба да го прескокнуваат или да го слават Ѓурѓовден во друг ден, освен во оној ден кога тој навистина е. Оваа легенда сликовито кажува дека народниот пантеон на светци – заштитници, блиски до старите претхристијански верувања, бил поважен отколку црковниот.

Поврзувањето на празникот, обредната пракса и раскажувањата сврзани со него, од една страна, и постоењето на една од највредните и најзначајните цркви во регионот, црквата „Св. Ѓорѓи“, од друга страна, може да претставува вистински начин како да се даде едно ново светло на постоењето, обновувањето и промовирањето на еден важен елемент на духовната култура на Преспа. Значењето на овој празник е дотолку поголемо и позначајно поради фактот што тој не е само христијански, туку тој е прифатен и од дел од населенето со муслиманска вероисповест. Ова е мошне значајно затоа што ваквите примери се навистина ретки. Црквата „Св. Ѓорѓи“ која е изградена во 1191 год. од

²⁰ Во колењето на курбанот се наоѓаат траги од народното верување во среќата.; Пенушлиски, Кирил, „Митот и фолклорот“, Матица Македонска, Скопје, 2005 год., стр. 119

²¹ За Ѓурѓовден албанското население од с. Горна Бела Црква колело јагне, организирано излети, а на овој ден се правеле и панаѓури.

страна на непознат ктитор, по својата уметничка вредност претставува врв во византиското фрескосликарството од периодот на XII век²². Популарноста на црквата „Св. Ѓорѓи“ во светски рамки, може да се искористи за осмислување на цела една лепеза на настани поврзани токму со обредната практика која претходно е опишана. На ваков начин би се збогатила не само „приказната“ за регионот, туку би се зачувал и еден важен дел од мултикултурниот живот на Преспа.

Покрај празнувањето на св. Ѓорѓи како селска слава, во регионот се празнуваат и други слави. За жал, обредната практика на сите други слави е значително посиромашна што се должи на големата негрижа за овој дел од духовната традиција на населението во регионот.

Она што како обредна практика останува зачувано до денес, или е во тенденција на ревитализација, е организирањето на славски ручек или вечера во црковниот двор, а во чест на светецот, односно празникот на кој е посветена црквата. Таков е случајот со празнувањето на Св. Петка во с. Брајчино со Св. Аранѓел во с. Долно Дупени и др.

Но, видоизменувањето на дел од селските слави е неминовен процес. Тие, губејќи го своето значење и суштина, или ќе исчезнат или пак ќе се трансформираат во некоја друга форма, поприфатлива за современиот начин на живеење. Еден таков пример имаме во селото Љубојно. Сè до 1943 год. селска слава во Љубојно била Св. Атанас. Но, од 1944 година, поради големиот број на млади лица кои загинале или пак учествувале во воените дејствија на Втората светска војна, наслението со меѓусебен договор решило да го прекине прославувањето на овој ден. Сепак, во периодот на седумдесеттите години на XX век, дојде до една нова појава - формирање односно организирање на “Илинденски средби”.

Организирањето на овие средби во себе интегрира дел од елементите на селските слави иако, во суштина, овој ден не е типична селска слава. Од оние елементи кои го доближуваат до суштината на селската слава присутни се: масовното празнување на овој ден во секоја куќа во селото, подготовката на свечен ручек и пречекувањето на гости. Некои од жените во семејствата за овој ден практикуваат да

²² Грозданов, Цветан, Мисгвиш Хадерман Лиди, „Курбиново”, РЗЗСК, Македонска книга, Скопје 1992 год., стр. 16; ИНИ, „Историја на македонскиот народ”, Кн.1, Скопје, 1969 год., стр. 215

замесат леб со маја. Празнувањето на самиот ден започнува со утринска посета на црквата „Св. Илија“. Тука секој од жителите и посетителите на селото оди да запали свеќа „за здравје“.

Во последните неколку години на овој ден се избира и „кум“ на Денот. Кумот на 2-ри август носи месено лепче или погача во локалната црква „Св. Илија“, кое, по читањето на пригодната молитва, се крши и „за здравје“ се раздава на присутните. Освен лепчето, во црквата се раздаваат и пченица, кифлички и други ситни колачиња. На овој ден се избира, или пак сам се пријавува, и кумот за следната година.

Ова е единствениот религиозен момент во празнувањето на овој ден, додека пак другите активности и настани кои што се случуваат немаат обредна цел, туку, пред сè, претставуваат повод за дружење, запознавање и забава на присутните.

Прославата на овој празник се поклопува со датумот на отпочнувањето на Илинденското востание на 2 август 1903 год., со што овој празник, делумно, добива и друга конотација.

Иако празнувањето на Илинден, во зависност од програмата, може да започне еден или два дена претходно, односно на 31-ви јули или 1-ви август, сепак централната прослава се одвива на 2 август.

Утрото од влезот на селото тргнува свечена поворка која поминувајќи низ сретселото се упатува до споменикот на загинатите борци од периодот на Илинденското востание, каде, по краткото чествување, се полага и свежо цвеќе. Она по што овој празник, а и ова село го прави најпрепознатливо е, прославата која се одржува на 2 август на сретселото - „полената“. Веселбата наликува на некогашните панаѓури кои се одржувале за време на прославувањето на селските слави, а се одвивале или во дворот на црквата или пак на средселото. Ваквите панаѓури и прослави биле задолжително придружени со музика и ора. Денес музиката и орото се неодминливиот елемент на прославувањето на овој ден. Претходните денови се предвидени за одржување на мини концерти на различни културно - уметнички друштва од Р. Македонија, но и од странство. На денот на самата прослава задолжително присуствува и некој од популарните пеачи на народни песни. Бројот на посетители на овој ден е исклучиво голем. На него присуствуваат најголемиот број иселеници, кои го планираат своето доаѓање во Македонија за време на прославувањето на овој

празник, но на овој ден доаѓаат и сите оние кои живеат во различни градови во Р.Македонија.

Иако постои тенденција овие Илинденски средби да се поистоветат со иселеничките средби кои се организираат во некои од другите околни села во Преспа, сепак, начинот на кој настанале не бил со таква тенденција. Вредно а и многу значајно е тоа што дел од активностите кои се организираат во рамките на оваа прослава се прават со цел да ги интегрираат минатото и сегашноста.

Во тој современ тренд на развој на руралниот туризам во светот, а во иницијална форма и во Преспа, традицијата постепено го наоѓа своето место. Една од таквите форми која, се практикува изминатите неколку години, е приготвувањето на традиционални јадења кои се продаваат утрото во дворот на црквата „Св. Илија“ а во текот на денот на сретселото – полената. На масите, каде се поставени производите, се среќаваат питули, зелници, млечници, печива, леб со маја, турипечи, кифлички, различни торти и слатки, според што може да се види умешноста и способноста на локалните домаќинки. Друг елемент кој наоѓа свое место во одржувањето на овие Илинденски средби, е објектот Воденица. Во неколку наврати таму се реализирани литературни читања и промоции на книги од локални автори, кои пишуваат за своите импресии од ова место и од овој регион. На ваков начин со збогатување и внесување на нови форми во програмата на Илинденските средби се врши збогатување, но и зачувување на дел од културната традиција на населението и регионот.

Освен овие Илинденски средби, во последните 10 -15 години постои еден нов тренд или пак тенденција за организирање на Иселенички средби. Вакви средби се организираат во многу села во Преспа како што се: Брајчино, Долно Дупени, Штрбово, Грнчари, Подмочани и др. Овие иселенички средби не секогаш се поврзани со одреден датум, односно одреден празник, туку дел од нив се наменски организирани во периодот кога во селата доаѓаат и најголем број од иселениците. Ваквите средби се многу значајни поради фактот што на таков начин се привлекуваат иселениците и се одржуваат нивните врски со татковината која вака ја чувствуваат поблиска. Одржувањето на иселеничките средби во денови кои не се поврзани со конкретен празник (најчесто христијански), го прават празнувањето поедноставно затоа што тие се заеднички и за христијанското, но и за муслиманското население. Така, во с. Грнчари на 14-ти јули, кога се организираат

“Грнчарските иселенички средби”, присуствуваат и христијани и муслимани.

Прославувањето на селските слави, или организирањето на иселеничките средби е добра прилика и можност за промовирање на регионот и неговата културна шареноликост, но и за поттикнување на чувството на припадност кон татковината којашто е многу значаен момент во свеста на секој човек.

Библиографија

1. Беќарова, Олга, „Ѓурѓовденските обичаи во рекарските села (Леринско)”, Македонски Фолклор, год. VI, бр. 12, Скопје 1973 год.
2. Вражиновски, Танас, „Народна митологија на Македонците”, Институт за старословенска култура - Прилеп, Скопје - Прилеп 1998 год.
3. Вражиновски, Танас, „Речник на народната митологија на Македонците”, Институт за старословенска култура - Прилеп и Книгоиздателство Матица Македонска - Скопје, Прилеп - Скопје 2000 год.
4. Гега, Леонтина, „Пролетните календарски празници кај Албанците од селото Крани, Преспа”, Македонски Фолклор, година XXII, бр.43, Скопје 1989 год.
5. Грозданов, Цветан, Мисгвиш Хадерман Лиди, „Курбиново”, РЗЗСК, Македонска книга, Скопје 1992 год.
6. Жежел-Каличанин, Татјана, „Билјарски песни од западна Македонија (сврзани со празнувањето на Ѓурѓовден) ”, Македонски Фолклор, год. VI, бр. 12, Скопје 1973 год.
7. Зоговиќ, Соња, „Општеството и народната култура на Македонија во раниот среден век”, Институт за старословенска култура - Прилеп, Прилеп, 2002 год.
8. „Историја на македонскиот народ”, Кн.1, ИНИ, Скопје, 1969 год.
9. Кауфман, Николај, „Песни на Ѓурѓовден”, Македонски Фолклор, Година XXII, бр. 43, Скопје 1989 год.
10. Петреска, Весна, „Пролетни обичаи, обреди и верувања во Куманово и Кумановско”, Фолклорот во Куманово и

Кумановско, Центар за култура „Трајко Прокопиев”, Куманово 2000 год.

11. Полоска, Агим, „Пагански елементи во албанските календарски песни од Преспа”, „Македонски Фолклор” XXVII, бр.53, Институт за фолклор „Марко Цепенков”, Скопје 1999 год.
12. Сиракова, Илина, „Култът към Свети Георги в Русе”, Известия, Исторически Музей Русе, Том 5, Русе 1998 год.
13. Словенска митологија. Енциклопедијски речник. Редактори: Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић, Београд 2001, с.в. **СЛАВА, КРСНО ИМЕ**
14. Фролец, Вацлав, „Свети Ѓорѓи во народната традиција на словенските народи”, Македонски Фолклор, Година VI, бр. 12, Скопје 1973 год.
15. Чаусидис, Никос, „Митските слики на јужните Словени”, Мисла, Скопје 1994 год.
16. Шевалие Жан, Гербран Ален, „Речник на симболите”, Табернакул, 2005 год.

Резиме

Комплексот на празнувањето на селската слава во Преспа изобилува со мноштво обредни елементи кои својата генеза ја влечат од претхристијанскиот период. Со прифаќањето на христијанството тие преживеале своевидна трансформација, наоѓајќи свое место во христијанскиот и исламскиот пантеон, и зачувувајќи некои од главните обележја на поединечните претхристијански божества.

Празнувањето на Св. Никола и Св. Ѓорѓи, како два најраширени и најзастапени култови на територијата на Преспа, во своите обредни комплекси интегрираат елементи кои претставуваат вистинска симбиоза на колективните и индивидуалните верувања и ставови од кои не постоело речиси никаво отстапување. Следејќи ја поврзаноста на причинско – последичните врски, преку практикувањето на поединечните обреди или пак поголеми обредни комплекси, населението се стремело да воспостави врски помеѓу „овој“ и „оној“ свет и на тој начин да обезбеди благосостојба за себе, но и за пошироката локална заедница.

Осовременувањето на општеството и своевидното „одвојување“ на човекот од природата, условува бројни промени и напуштање на востановената обредна пракса, што доведува до трансформација или пак до потполно губење на празнувањето на селската слава.

Новите форми на колективни празнувања од типот на организирани Иселенички средби, може да се разгледуваат како своевидна осовременета форма на некогашните селски слави, во кои покрај моментот на колективното празнување денес егзистираат само мал дел на елементи од некогашната обредна пракса.

Summary

Complex of celebration of the village festivity in Prespa, abundans with variety of ritual elements that have originated from the pre-christian period. With the expection of Christianity they underwent trough the process of transformation, finding their place within the Christian and Muslim pantheon and preserving some of the main characteristics of the individual pre-christian Gods.

Celebration of St. Nicholas and St. George as two of the most extended and most prevalent cults on the territory of Prespa, integrate many elements within their ritual complexes, that represents true simbiosis of the collective and individual belives and attitudes, wrom which there was no aberration. Following the connection of the causative – consequentive relations, trough practice of the individual rituals or largel ritual complexes, the population aimed at establishment of connections between “this” and “that” world, in order to secure wellbeing for the individuals and the wider local community.

Sociaety modernisation and the apparent “separation” of the man from nature, determines many changes and relinquishment of the established ritual practice, which brings to transformation or complete loss of celebration of the village festivity.

The new forms of collective celebrations like the organized “Emigrants reunions”, might be considered as a kind of contemporary form of the preceding village festivities, where aside from the moment of collective celebration, only one part of elements from the sometime ritual practice still exists.